

ՔԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄԱՐՏԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվան 6 ռուբլ
Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանիս խմբագրատան մեջ:

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция „Мшакъ“.
Կամ Tiflis, Redaction „Mschak“.
Տ է Լ է Ֆ օ ն № 253.

Խմբագրությունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն):

Յայտարարութիւն ընդունվում է առանձին լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խաբարանիւր բառին 2 կոպեկ:
Տ է Լ է Ֆ օ ն № 253.

ՀԱՄԱՐԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾԻՐՈՒՆԻ

Ս փ ի ա Բ ա լ ա յ Ե ա ն, Ա ն ի ա Մ փ լ ա Ն Ե ա ն, Գ ը ի Գ օ Ր, Ա ը չ ա Կ և Յ ա Կ օ Վ ը
Ս ի մ է օ ն Ե ա ն Ս փ ի ա Ն Ե ա ն Գ ն Ե ը ը՝ որտից ցատկով յայտնվում է առաջինը՝ իր սիրելի և
վաղաժամուհի որդու, երկրորդը՝ իր անմոռանալի ամուսնուհու, և վերջինները՝ իրանց թան-
գազին եղբոր:

Յ Ո Վ Հ Ա Ն Ն Ե Ս Ս Ի Մ Է Օ Ն Ե Ա Ն Ս Տ Ե Փ Ա Ն Ե Ա Ն Յ Ի

մահը, խնդրում են ազգականներին և ծանոթներին յարգել հանգուցեալի յիշատակը: Հան-
գուցեալի մարմինը տանից (Գանձակայա փողոց, տ. № 22) կը տարվի չարաթ օրը, մար-
տի 7-ին, առաւօտեան ժամը 9-ին, Վանքի մայր եկեղեցին, իսկ այնտեղից՝ Խօջիվանքի
գերեզմանատունը: Ամբիճը ուրբաթ օր, երեկոյեան ժամը 7-ին:

Ն ա տ ա լ ի ա Ն ե Ր օ Ն Ե ա ն Ս ա փ ա Ր Ե ա ն ց ը իր զաւակներով՝ հանդերձ՝ յայտնվում
իր թանգազին տաղձ-որդու:

Յ Ո Վ Հ Ա Ն Ն Ե Ս Ս Ի Մ Է Օ Ն Ե Ա Ն Ս Տ Ե Փ Ա Ն Ե Ա Ն Յ Ի

մահը, խնդրում է իր ազգականներին և ծանոթներին յարգել հանգուցեալի յիշատակը: Հան-
գուցեալի մարմինը տանից (Գանձակայա փողոց, տ. № 22) կը տարվի Վանքի մայր
եկեղեցին, մարտի 7-ին, չարաթ օր, առաւօտեան ժամը 9-ին, իսկ այնտեղից՝ Խօջիվանքի
գերեզմանատունը: Ամբիճը ուրբաթ օր, երեկոյեան ժամը 7-ին:

Բ Ո Վ Ա Ն Գ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Առևտուր և մարդատրութիւն. — ՆԵՐԻԻՆ ՏԵ-
ՍՈՒԹԻԻՆ. Ընկերակցութիւններ գիւղական ժո-
ղովրդի մէջ. Նամակ Իրարապագիւղից. Նամակ-
ներ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱ-
ՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻԻՆ. Վերջին տեղեկութիւններ.
Նամակ Թիֆլիսից. Նամակ Բոլորայից. Ար-
տաքին լուրեր. — ՀՈՒԱՅԻՆՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒ-
ԹԻԻՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Հոգատրութիւնը
հարաւային ծայրում ամենահին դարերից ի
վեր փոփոխ աչա պետութիւնը դարձաւ եւ-

ԱՌԵՏՈՐ ԵՒ ՄԱՐԴԱՍԻՐՈՒԹԻՆ

Այն ժամանակից, երբ գերմանական երկու
միսիօնարներ սպանվեցին Չինաստանում
Ֆանստիկոս ամբոխի ձեռքով, և Վիլհելմ
կայսրը շտապեց սպառնալիքով բռնուցը ու-
ղարկել Կոնֆուցիոսի հետեւողներին իբրեւ
ժամանակակից նոր աւետարան, Ասիայի
արեւելեան ծայրում ամենահին դարերից ի
վեր փոփոխ աչա պետութիւնը դարձաւ եւ-

Բ Ա Ն Ա Ս Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

Հ Ո Վ Ա Ս Ի Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

ՀԱՐԱՌԱՅԻՆ ԱՆԳՐԱԿՈՎԱՍՏՈՒՄ

II

Մենք տեսնում, թէ ինչ օրէնքներ կան Պարս-
կաստանում հողատրութեան վերաբերմամբ: Այդ
մի և նոյն օրէնքները գործադրվում էին և մեր
երկրում, որը, ինչպէս ասացինք, բաժանված էր
զանազան խմբութիւնների, պարսից պետութեան
հպատակ խմբները կամ նոյն իսկ Խաւսայի մէ-
լքները, ռոճկի փոխարէն, իրանց պաշտօնեա-
ններին տալիս էին մի և է գիւղի միւլքը,
այսինքն գանձարանին հասնելի եկամտի մի մա-
սը, որը, ինչպէս տեսնւմ, որոշված էր ամեն
երեսում չափից երեք կամ 1/30—1/10: Իսկ
իրանց սիրելիներին, ազգականներին կամ ի-
րանց մի առանձին ծառայութիւն մատուցանո-
ղին նրանք տալիս էին գիւղի եկամուտը թիւով,
այսինքն իբրեւ լեզու, վայելելու ամբողջ եկամուտը
և կառավարելու գիւղը ցմահ, որից յետոյ թիւով
ուշադրվում էր կամ արվում էր մի ուրիշին:
Պատահում էր, որ գիւղի միւլքը պատկանում էր
մէկին, իսկ թիւով մի ուրիշին, բայց և պատա-
հում էր, որ խանը մի և է առանձին ծառա-
յութեան համար միւլքադարին չնորսում էր և
թիւով: Ահա այդ դրութեան մէջ էր հողատրա-
կան իրաւունքը մեր երկրում ուսմանի նուա-
ձնուց առաջ:

Իսկապէս միւլքադարները և թիւպատերը
կառավարութեան կողմից դրված գործակալներ
էին և ոչ կառավարողներ այն մարդիկ, ինչ
մարդիկ հասկացվում է «НОМЪЩИКЪ» բառը: Հո-

ուրիշ է գործերի դրութիւնը արեւմուտ-
քում: Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգների և
Սպանիայի յարաբերութիւնները յարման
այն աստիճանին են հասել, որ արդէն ա-
ստիճան կան, թէ պատերազմը անխուսա-
փելի է: Կուր պատճառը, ինչպէս գիտեն
մեր ընթերցողները «Մշակի» Ամերիկայի
թղթակցութիւններից, Կուր կղզին է:
Այդտեղ առևտրական շահերի մրցութիւն
չը կայ, այլ գէնքի միջոցով մարդկային ի-
րաւունքների դատն է պաշտպանվում: Երկու
տարուց աւել է, որ Կուրան խեղդվում է
արեւելի մէջ. սպանիական 150,000 զին-
ւորները կուրում են ապստամբ կուրացիներ-
ը զէմ, որոնց ուժը 35,000 մարդուց ա-
ւել է: Եւ մինչև այժմ սպանիական կա-
ռավարութիւնը կարմիր սուլթանի պէս չէ
կարող պարծենալ, թէ ինքը ոչնչացրել է
ապստամբութիւնն աւերակների տակ, ա-
րեւելի գետերի մէջ: Ամերիկայի մեծ հան-
րապետութիւնը երկար ժամանակ բաւա-
րանանում էր հանդիսատեսի դերով, թէ և
Կուրան նրան էր կանչում, նրա օգնու-
թիւնն էր աղբսում: Վաշինգտոնի հայրե-
նիքը, որ մի ժամանակ այնպէս հերոսաբար
կուրում էր սեփական ազատութեան հա-
մար, չը կարողացաւ կամ չուզեց օգնու-
թեան ձեռք մեկնել դժբաղդ կղզեցիներին,
որոնք կոտորվում են սպանիական գնդակ-
ներից լոկ այն պատճառով, որ ուզում են
վայելել ազատ մարդկանց իրաւունքը: Այժմ
հրապարակաւ հայտնվեցին որոշ կանգնած է
Միացեալ-Նահանգների առաջ կանգնած է
պատերազմի անհրաժեշտութիւնը: Նա
պատրաստվում է տեղադրել արագութեամբ.
որ ու գիշեր գիտում է իր նաւերը, ամ-
բացում է իր ավերել, իսկ Սպանիան բո-
լորովին յետ չէ քաշվում մեծ հանրապե-
տութեան հետ կուրում մոքից: Կաթօլիկ
կաւարամտութեան այս պատմական հայ-
րենիքը, որ քարացած է իր ֆանատիկո-
սութեան մէջ և XIX դարի վերջում էլ
մեծարում է ինկվիզիցիայի սարսափները,
պատրաստ է երթարկվել պատերազմի ահ-
ռելի հետեւանքներին, միայն թէ հարկա-

ւորութեան այդ ձևը մեղանում գոյութիւն
չունէր, բայց որովհետեւ թիւով ստացողը մի և
նոյն ժամանակ և գիւղի կառավարել էր թէ
վարչական և թէ դատաստանական, և բոլոր այն
տասնորդը, որ հասնելու էր գանձարանին, նա էր
ստանում, ուստի երկրի օրէնքներին և սովորու-
թիւններին անմասն անձն չատ հեղատեմամբ
կարող էր սխալվել և ընդունել թիւպատիրոջ
իբրեւ հողատէր: Հէնց այդպէս էլ եղաւ ուստաց
կառավարութեան կողմից: Կամենակով օգուտ
քաղել այդ սխալից, միւլքադարները ջանք էին
անում ցոյց տալ, որ միւլքը հաւասար է ոչ թէ
1/10-ին, այլ բերքի 1/30-ին, մինչև անգամ 1/5-ին *),
բայց կառավարութիւնը չուտով հասկացաւ խա-
ղախութիւնը, սակայն դարձեալ ի վարձատրու-
թիւն միւլքադարներին, միւլքը արժեքը փոքր ինչ
բարձրացրեց, ինչպէս պատմում է Եօպին **):
Իսկ թիւպատերը համարվեցան իբրեւ սեփա-
կանատէրեր և ժառանգական հողատէրեր:

Երբ հողատրական յարաբերութիւնները և ի-
րաւունքները որոշվեցան համար կառավարութիւնը
մի մասնաժողովով սահմանեց և հրատարակեց,
թէ ու որ ունի իր ձեռքին դրաւոր փաստեր և
թղթեր, որոնք կարող են հաստատել իր իրա-
ւունքը գիւղի կամ հողի վրա, թող ներկայացնէ
մասնաժողովին, որը եթէ այդ փաստերը օրինա-
ւոր գտնի, պէտք է վաւերացնի ներկայացնողի
իրաւունքը, —այդ ժամանակ բոլոր այն անձինք,
որոնք իրանց ձեռքում ունէին խանիկից տուած
ֆիրմաների միւլքը կամ թիւպի մասին, շտապե-
ցին ներկայացնել մասնաժողովին: Ի հարկէ,
խաների ֆիրմաները ընդունվում էին իբրեւ օ-

դրված չը լինի տալ կուրացիներին ինքնա-
վարութիւն:

Եւ ի՞նչ կը լինի: Արդեօք Միացեալ-Նա-
հանգների կառավարութիւնը կը գնայ մար-
դատրութեան պահանջի ետեւից, թէ ա-
ւելի ձեռնառու կը համարէ ինչեւ ականջ-
ները և յետ քաշվել, ինչպէս այդ արաւ-
բոր Սուլթանի Թիւրքիայի վերաբերմամբ:

ՆԵՐԻԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՆ

ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՆՆԵՐ ԳԻՒԼԱԿԱՆ ԺՈՂՈՒ
ՎՐԻԻ ՄԷՋ

Գուլայիսի նահանգում գոյութիւն ունեցող Նե-
րամապահական ընկերակցութեան և Հին-Նախի-
ջանի գաւառի Թմուզ գիւղում հաստատվող հա-
սարակական դրամարկի վերաբերեալ յօդուած-
ները, որոնք տպվեցին «Մշակի» № 33-ի մէջ, մեզ
առկի են տալիս նորից հրաւիրել մեր ընթեր-
ցողներին ուղարկութիւնը ընկերակցութիւն-
ներին կազմակերպելու ձեռնարկ կամ պաշտօնական
կողմից, ինչպէս արդէն յայտնի է մեր ընթերցող-
ներին, ներկայումս դժուարութիւններ չէ ներկա-
յայտում, որովհետեւ կառավարութեան կողմից
մշակված է կանոնադրութեան ընդհանուր տիպը,
որ և պէտք է գլխաւոր հիմք ծառայէ ընկերակ-
ցութիւնների կազմակերպութեան համար:

Ընկերակցութիւններ կազմելը նորագոյն տնտե-
սական շարժման ամենաբնորոշ կողմերից մէկն
է: Գերմանիայում, օրինակ, անցեալ 1897 թ.ին
գոյութիւն ունէին աւելի քան տասն հազար ըն-
կերակցութիւններ: Գրանցից կրեդիտային 7,612,
գնեւ-ծախելու 999, կաթնամտնական 1,574,
և ուրիշ զանազան նպատակների համար 484,
ընդամենը 10,669 ընկերակցութիւն: Ընկերակ-
ցութիւններ կազմելու շարժումը օրից օր աւելի
մեծանում է և ընդարձակվում: Հետո չէ այն
ժամանակը, երբ ամբողջ Եւրոպայի կը ծածկվի ըն-
կերակցութիւնների խիտ ցանցով: Պատճառը
հասկանալի է: Ընկերակցութիւնների միջոցով
կարելի է դառնում աշխուշեցնել այն ձեռնարկու-
թիւնները, որոնք առանձին անհատների համար
կամ բոլորովին անհնար են կամ դժուար իրագոր-
ծելի: Ընկերակցութիւններ կարողութիւն են առ-

ինքն էլ հանդիսանում է իբրեւ մի մասնաւոր հո-
ղատէր, որ իր հողերը թողնում է գիւղացիներ-
ին, որոշ տուրք ստանալով նրանցից: Եւ եթէ
չը լինէին այդ գանձարանական հողերը, գիւղա-
ցիների վիճակը միանգամայն սարսափելի կը լի-
նէր մինչև վերջին, 1870 թ.ի օրէնսդրութիւնը:

Այս բոլորից դժուար չէ տեսնել, թէ ինչու
էր կայանում ուստաց կառավարութեան գործած
սխալը. նա հաստատեց հողերը նրանց վրա, ո-
րոնց ձեռքում գտաւ այդ հողերը երկրի նուա-
ձնելիս, կամ որոնց ձեռքում տեսաւ խաների
ֆիրմաները, և ուղարկութիւն չը դարձրեց տեղա-
կան իրաւագիտական սովորութիւնների, կարգե-
րի և հողային յարաբերութիւնների վրա: Եւ այդ-
պիսով, ժամանակաւոր հողատէր կամ հողի
բերքից օգուտը ճանաչող իբրեւ սեփականատէր, և
բոլորովին անձնական, անհատական բնուո-
րութիւն ունեցող իրաւունքը ճանաչվեց իբրեւ
ժառանգական: Ապագայում կառավարութիւնը
հասկացաւ իր գործած մեծ սխալը, երբ աւելի
մօտ ծանօթացաւ հողային խնդրի հետ, նա տե-
սաւ, որ իր այդ սխալի չնորհիւ գիւղացիների
դարերը, արմատական իրաւունքները եղծվել են,
բայց որովհետեւ այդ եղծումը արդէն սրբա-
դ օր ձ ւ ա ծ էր, ուստի կառավարութիւնը աշ-
խատեց գտնել պակաստիւ միջոցներով օգնել
գիւղացիներին:

1846 թ.ի դեկտեմբերի 6-ին Կովկասի փո-
խարքայ Էլիսան Վօրոնցովի անունով Նիկոլայ I
կայսրի մի հրովարտալը հրատարակեց, որով
հրամայվում էր մի օրէնսդրութիւն մշակել հո-
ղատէրերի և նրանց հողերի վրա ապրող գիւղա-
ցիների փոխադարձ յարաբերութիւնները որոշե-
լու համար, որպէս զի գիւղացիները չէին թարկ-
վին հարստահարութիւնների հողատէրերի կող-

*) Кочер. описание генерала Мерлина, ч. I.
**) Կառավարութիւնը միւլքադարները գրութիւնը
բարձրելու համար ձեռնում է յատկացնել նրանց
արժեւորական մասից 1/30-ը եւ, այնպէս որ միւլքը
հաւասարվեց ամբողջ բերքի ոչ թէ 1/10-ին, այլ 1/30-ին

լիս տոմարով է ծանոթացնում կրեդիտ, գնել ապրանքները և միջնորդները մեծ քանակությամբ և ուրեմն առելով է ծանոթ, կազմակերպել արդիւնաբերական գործունեությունը, որոնք պահանջում են մեծ կապիտալ և այդպիսով հող պատրաստել մրցելու խոշոր կապիտալիստներին հետ, որոնք այժմ վերցնում են աշխատանքի մի խոշոր մասը իբրև իրանց ձեռնարկություն շահ:

Գույքային և Թափուլի փորձերը թող օրինակ ծառայեն և միւս տեղերի համար: Մեր երկրի զանազան մասերում գտնվող ինտելիգենտ մարդիկ պետք է իրանց վրա վերցնեն քարոզել ընդհանրական իրավունքի կազմակերպության համար, որին իսկ յանձն առնեն նախաձեռնություն այդ գործում: Ընդհանրական իրավունքները ոչ միայն միմեանց չեն միասին, այլ և մեծ օգուտ կը տան, կազմակերպականություններ միմեանց հետ և այդպիսով դաշնակցություններ իրանց գործունեությունը: Գերմանիան, որի վրա մասնաշարժ եղանակները, ունի 36 դաշնակցություն, որոնցից ամենամեծն է «Գերմանական ընդհանուր դաշնակցություն» կոչվածը, որ կապել է 4358 ընդհանրական միասին: Դաշնակցությունները դուրս գտնվող ընդհանրական իրավունքի շատ ընդ են մնացել և նրանք յայտնի են վայրենի (wilde) անունով: Դաշնակցական կենտրոնը վերցնում է իր վրա կրեդիտ գտնելու և ընդհանուր հակադրություն պաշտօնը՝ նա ուղարկում է վերապատվություն այս կամ այն դրամարկի վիճակը քննելու և այդպիսով դեղծունեների կամ զանցառությունների առաջին և առնում: Ի հարկի դեռ մեզ համար վաղ է դաշնակցությունների մասին հողաբան, քանի չը կայ սկզբնական ցանցը: Առ այժմ պետք է բոլոր մեր ձեռք և աշխատանքը ուղղված լինի դեպի ընդհանրական իրավունքների թվի բազմապատկումը: Իսկ նրան կը յաջողեն բնականաբար և հետևել քայլերը: Բ.

ՆԱՄԱԿ ԳԱՐԱԼԱԳՆԱԶԻՏ

Բաշքենդ, փետրվարի 18-ին

Ահա մի տխուր անցքի նկարագրություն, որ օր ցերեկով տեղի ունեցում մի փոքրիկ Արար գիւղում, որի հերոսները, տարաբաղաբար, մեր գաղափար ամենից կրթված մարդիկն են: Մի տարուց առաջ է, որ մի երկրասարդ և մի օրիորդ սիրահարվել են միմեանց վրա, աշխարհը պետք է ամուսնանային, բայց օրիորդի հորեղբայրները պատճառ բերելով՝ որ իր թե իրանք երկրասարդի ծնողներին հետ թ չնա մոտ լինեն ունեն, չեն կամենում իրանց եղբոր աղջիկը այդ երկրասարդին տալ: Իսկ օրիորդը, հակառակ տեղական սովորության, յայտնում է, որ ինքը սիրում է յիշեալ երկրասարդին և բացի նրանից ուրիշին գնալու է: Օրիորդի մայրն էլ, որ լինում է Բաշքենդի գիւղում, համաձայնում է իր աղջկայ ցանկությունը: Այս բանը լսելով, հորեղբայրները, որոնցից մեկը լինում է Ահար գիւղում, իսկ միւսը Երտափին գիւղում, աշխատում:

միջ: Սակայն այդ հրովարտակը միւս կողմից միանգամայն հաստատեց խանրի, բեկերի և աղաղակների իրաւունքը, ահա ինչ է ասված նրա մէջ: «Իբրև արտադրություն Մեր առանձին չորսի և կայսերական բարեհաճություն դէպի խանրը, բեկերը, աղաղակները և մուսուլման բարձր դասակարգը, ինչպէս և դէպի հայ մէլքները Անդրկովկասեան երկրում, Մենք պարգևատրվում յիշեալ անձանց՝ ժառանգական տիրապետություն և իրաւասար սեփականություն իրաւունքով այն հողերը, որ նրանց ցեղերը ունենին մուսուլման նահանգներին Ռուսաստանի հետ միացնելու ժամանակ և որ այն ժամանակ անվիճելի կերպով նրանց տիրապետությունը ներքոյ էր, կամ առաջ նրանց ձեռքին էր և յետոյ իւրը վեր էր, — մի և նոյն ժամանակ հրամայելով այդ հողերի վրա ապրող գիւղացիներին թողնել այդտեղ ընտանեկան, մտնելով նրանց պետական գիւղացիների շարքը, միայն այն պայմանով, որ նրանք պարտաւոր լինեն վճարել հողատիրոջ օգուտին որոշ տուրքը»:

Այս հրովարտակի ամենամեծ օգուտն այն էր, որ մասնաւոր գիւղացիները պաշտօնապէս ճանաչվեցին պետական գիւղացիներ, այսինքն վերստացան այն իրաւունքը և վիճակը, որ վայելում էին առաջ պարտից տիրապետություն ժամանակ: Այդ հրովարտակի հիման վրա 1847 և 1851 թվերին կազմվեցին օրենսդրություններ Անդրկովկասի գիւղացիների համար, իսկ երբ հրատարակվեց 1861 թ. փետրվարի 19-ի հռչակաւոր օրենսդրությունը ամբողջ կայսրության գիւղական ազգաբնակչության համար, այն ժամանակ հարկ տեսնվեց այդ օրենսդրության համաձայն բարեփոխել և Անդրկովկասի գիւղացիներին վիճակը և այդ նպատակով հրատարակվեց 1870 թ. մայիսի 14/26-ի հռչակաւոր կանոնադրու-

թում են կրկին խանդավար գործը: Ահարցի հորեղբայրը Բաշքենդ է գալիս, համարում է եղբոր կնոջը, որ աղջկան թողնի իր տունը տանելու, հաւատացնելով, որ ինքն էլ համաձայն է նրանց հետ, միայն թէ կամենում է, որ աղջկայ ձեռքը խնդրողները գան իր տանը նշան դնեն և այնտեղից տանեն իրանց հարսնացուին: Մինչև անգամ երկուստեքի հայրն էլ այդտեղ է լինում, կենաց բաժանել են դատարկում և աղջիկը հորեղբոր տունն է տարվում: Մի առժամանակ անցնելուց յետոյ՝ բարեկարգ հորեղբայրը՝ կաշառված լինելով տեղական մի պաշտօնակցի, կամենում է իր եղբոր աղջկան նրան կնութեան տալ: Այս նպատակով նա իր տունն է հրաւիրում պաշտօնակցին, ուր, ճաշկերպելից յետոյ, վերջինս, թարգմանի միջոցով, օրիորդին հարցնում է. «Ձեռ կամենում ինձ հետ ամուսնանալ: Աղջիկը, որ բաւական կրթութիւն ունի, հասկանալով հորեղբոր մտադրությունը և անպիտանությունը, խիստ յանդիմանելով՝ մերժում է յանդուգն առաջարկը: Եւ երբ այդ անխիղճ պաշտօնեան կրկնում է իր հարցը, «Բեռ ճանաչել իսկ չեմ ուզում», համարձակօրէն պատասխանում է օրիորդը: Այն ժամանակ նա հրամայում է իր ծառաներին՝ բռնել յանցաւորին, բայց օրիորդը քաջութեամբ պատասխանում է, որ եթէ ուստաց օրէնքով ոյժն իրաւունք է համարվում, այն էլ մի պաշտօնեայի կողմից, ապա թող ինքը պաշտօնեան էլ վախենայ, որովհետեւ այն ժամանակ իր ծառաներից ամեն մէկը կարող է նրա գլխին խփել, ըստ որում մի թուրք ետաւուղ առելի ոյժ ունի, բան թէ ինքը չի ուզում: Այդ բանի վրա զայրացած, պաշտօնեան, երկի սարսափեցնելու համար, մի քանի անգամ հրացան է արձակում տան մէջ, և սպառնալիքներ տալով՝ հեռանում է: Այս աղէտալի անցքից յետոյ, օրիորդը մի նամակ է ստանում իր սիրելիից և մեծ դժուարութեամբ կարողանում է մի նամակով յայտնել փեսացուին, թէ «բացի բեզահից կը պատկեմ միայն սառը հողի հետ»: Երբ տախիկից հորեղբայրը, լսելով օրիորդի յամառությունը և վախենալով, թէ մի օրէնք նա փախչի իր սիրածի հետ, գալիս է Ահար գիւղը, որպէս զի օրիորդին իր տունը տանի: Բայց երբ վերջինս չէ համաձայնում, հորեղբայրը մի քանի հաւրաժաններ է տալիս նրան և ոտաբերել աղջկան քաջ է տալիս մինչև գիւղից դուրս, որտեղ իր հետ բերած թուրք բարեկամների օգնութեամբ, օրիորդին, բռնութեամբ ձիւ վրա դնելով՝ հեռաւոր Երտափին գիւղն են տանում: Օրիորդի դժբաղդ մայրը իր տագնապի և պաշտօնեայի բռնի վարմունքի համար ուղում է սիրտը կամ դատարանին դիմել և արդարութիւն պահանջել, բայց միւս աղաղակները խորհուրդ չեն տալիս: Միթէ բացառություններ են պետք, ցոյց տալու համար, թէ որքան հրէշաւոր է այս փաստը: Տիկին Ս.

Հ. Առաքելեանց

ՆԻՐՍԷՍ Կ ԵՒ ԻՇԽԱՆ ՎՈՐՈՆՅՈՎ

(Վերջ)

Մենք վերջապէս մեր քաղաքացիները Ներսէս Կ-ի և Իշխան Վորոնյովի նամակագրութիւնից: Ներսէս Կ-ի և Իշխան Վորոնյովի նամակագրութիւններից յետոյ, հարկաւոր ենք համարում առաջ բերել մի քաղաքացի Ա. Զիւսերմանի «Фельдмаршалъ князь А. И. Барятинскій» գրքից: Այդ նիւթը շատ հեռաքաղաքական է մեր մօտիկ անցնելու պատմութեան համար: Ահա ինչ է գրում Զիւսերման. «Իշխան Բարեատինսկի իր փոխադրությունն սկզբում պիտի վճէր մի շատ կարեւոր գործ, այն է վարացիներ մի քանի անկարգություններ, որոնք ծագել էին հայ-ուսաւորչական եկեղեցու բարձր կառավարություն մէջ և որոնք թէ մեր բարձր կառավարությունն է թէ իրանց, յայնքին անախորժութիւններ էին պատճառում: Այն ժամանակ վաղ կաթողիկոս Ներսէս, բարձր խելքի և շատ զեղեցիկ յատկութիւններն տէր մի մարդ, շատ էր ձեռնարկել, բայց մի կողմից նա երկի թուլացրել էր այնքան լայնատարած հօտի կառավարություն թելքը, իսկ միւս կողմից չէր ուղում հրաժարվել ինքնիշխանութիւնից, հակառակ օրէնքներին: «Իշխան Ալեքսանդր Իվանովիչ ամենալաւ յարեցութիւններն սկսեց կաթողիկոսի հետ և, աչքից չը հեռացնելով իրան տուած յանձնարար-

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԽՐԱԳՐՈՒԹԱՆ

(Հետագիւրծում)

Վաղարկավազ, փետրվարի 26-ին
Սրտապին չորհաւորում ենք սիրելի «Մշակ» 25-ամեակը: Անկեղծ ուրախ ենք նրա ամենօրեայ հրատարակութեան: Մաղթում ենք ձեզ բարձր պահել անմուսնալի Արծրունու պարզած դրօշակը:

Միջադէլ Օթարեանց, Դաւիթ Պապեանց, Գրիգոր Օթարեանց, Ալեքսանդր Իւրաչեանց, Մակար Պետրոսեանց, Բուդան Տէր-Ասատուրեանց, Յովհաննէս Տէր-Ասատուրեանց, Բուդան Նաւարեանց, Յարութիւն Խաչատրեանց, Նիկողայոս Նալբանդեանց, Աւետիս Շախիբեանց, Պողոս Կոստիկեանց:

(Պատում)

Հին Նախիկեան, փետրվարի 25-ին
Շտապում ենք մեր սրտի խորքերից բղխած չորհաւորութիւնը միախառնել ազգային մեծ ուրախութեան՝ թշուառի ու հարստահարեալի, տանվածի ու սովկանի անվերջ պաշտպան անխնայ «Մշակ»-ի 25-ամեայ տարեշրջանի և ամենօրեայ գաղափար առկիթով... Կեցցէ մտքակող ու գիտակցութիւն սերմանող «Մշակը», կեցցէ՛ հայի պարծանք, վեհալ գաղափարների շատազուլ հանրամարդկային իդէալներ ու ժգին հանգիստը, ազնիւ «Մշակը»: Կեցցէ արկածային «Մշակը», երկրասարդութեան ոգի «Մշակը», ու համերաշխութեան կարապետող «Մշակը» իր պատրաստիվ առեւելքի անտիպապաշտութեան, մեր շուրջ տիրող փաւարի ամօթաբեր կապանքները... Տայ երկնքը, որ ժրգան «Մշակի» ձայնը երկար հնչէ, և խրախուսէ մեր խնայաճաճ վշտամորմեղ հոգին: Կեցցէ՛:

Ալեքսանդր Տէր-Ստեփանոսեանց, Աւագ Բաշքենդեան, Առաքել Մանուկ-Ստեփանեան, Լևոն Տէր-Արքայանդեանց, Վարդան Յովսէփեան, Նիկողայոս Թափափեանց, Գրիգոր Տէր-Արքայանդեանց, Դանիէլ Թոնեանց, Կարապետ Գեորգեանց, Ներսիս Կոստիկեանց:

Լազարեան, մարտի 1-ին

Խորին յարգանքով և շնորհ սիրով չորհաւորում ենք անխնայ «Մշակ» 25-ամեակը: Զեղուհանդիս սրտով խախտվում ենք անմահ Գրիգոր Արծրունու քարոզած գաղափարների առաջ և համոզված ենք, որ յարգելի «Մշակ» սփռած պաշտօն լցւել միշտ յաղթող էր հանդիսանալ խաւարի դէմ:

Տ.Ս. Վատարին Աֆրիկեան, Զ. Մ. և Ա. Յակոբեանց, Անթոնի Արքայանդեանց, Մ. Նաբիեան, Ն. Վարապետեանց, Կ. Կ. Ս. Նաղդեանց, Մ. Նաբիեանց, Ներսիսեան Յակոբեանց, Ս. Նաբիեան, Ստեփանոս Մատիեանց, Կ. Աֆրիկեանց, Գ. Վարապետեանց:

Թաղար գիւղ, փետրվարի 22-ին

Անկեղծ սրտով չորհաւորում ենք «Մշակ» 25-ամեակը և ամենօրեայ գաղափար. ցանկանում ենք նրան առաջ ընթանալ իր անմահ հիմնադրի Գրիգոր Արծրունու գծած ուղղութեամբ: Թող «Մշակը» կռիւ մղի խաւարի դէմ և արժանաւոր հերոսի պէս բարձր պահի իր դրօշակը: Կեցցէ «Մշակը», որ բարի սերմեր է ցանում, ու-

րութեան կարեւորութիւնը, աղող հետեանքներին հանելու բոլոր յարմարութիւններն ունելու Պէտք էր հայ լուսաւորչական սիրտի և տեղական առաջնորդների թափուր մնացած տեղերում նշանակել արժանաւոր մարդիկ, սակայն չը վերաւորելով կաթողիկոսի ինքնատիրութեանը, չը փութեցնելով նրա նշանակութիւնը, թէ և այս դէպքում կաթողիկոսի կողմից անկասկած աչքաթող աշխատող պատրաստելու համապատասխան մարդիկ աղջկան կարեւոր պաշտօնների համար: Բացի դրանից, այդտեղ խառն էին Պետերբուրգի մի քանի աղեղնիկ հայ ընտանիքների թշնամական յարաբերութիւնները զէպի կաթողիկոսը, այլ և այն, որ մի քանի հեռաւոր եկակոյսներ բաւականապէս հնազանդութիւն էին ցոյց տալիս նրան: Մի խօսքով, թեմերի կառավարութեան գործի մէջ անձնական յարաբերութիւնները չադկապված էին ինտրիգների հետ:

Այն ժամանակ, երբ իշխանը բանակցութիւններ էր վարում Ներսէսի հետ, որոնք բացարձակ կերպով պիտի վերացնէին ծագած թիւրք մացութիւնները և անբաւականութիւնները, ծեծութիւնները յաղթարձանաւ եղաւ 1857 թ. փետրվարի 14-ին: Ծառան, սովորականի պէս գնալով դարձեցնելու կաթողիկոսին, տեսաւ կաթողիկոսը բոլորովին առողջ էր և մտադրութիւն ունէր միւս օրը գնալ իշխանի մօտ և պատասխան տալ այն երեք կէտերի վերաբերմամբ, որոնք դեռ անվճիւ էին մնացել, այն է՝ 1836 թ. կանոնադրութեան մասին, թեմական առաջնորդների մասին և Գիշնիկի եկակոյսների հետ Ներսէսի ունեցած վարմունքի մասին: Կաթողիկոսին գտան մեռած գրէշ ձեռքում: Նա վերջացնում էր իր բացատրութիւնը յիշեալ երեք

ընդից պապապապ պիտի ստանայ բարի պրտաւոր:

Մերովր քահանայ, Մ. Մկրտչեան, Հ. Կոստանդեանց, Կ. Մ. Տէր-Դանիէլեանց, Խ. Ա. Տէր-Յովհաննէսեանց, Աւար Տէր-Դանիէլեանց, Նի. Նաւարեանց, Բ. Վարդեանց, Ի. Տէր-Յովհաննէսեանց:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՆ

Ներսիսեան դպրոցի չինութեան հարցը դարձել է գործնական հանգույց: Հողաբարձութիւնը, իր վերջին նիստում, ձայնների մեծամասնութեամբ, վճեց՝ անպէտք համարել նախկին երկու տեղերը, — մէկը Վանքի մօտ, միւսն այժմեան դպրոցի տեղը, — և որտեղ նոր և առելի յարմար տեղ նոր դպրոցի համար: Ուրեմն էլ ինչ որ ինչիւր, նոր դիմումն էլ միմեանից, և էլ միմեանի կողմից էլ, ինչպէս միշտ, նոր արգելքներ... Իսկ աշակերտները շարունակում են տանջվել այժմեան աւերակների մէջ...

«КАВКАЗЪ» լրագիրը հաղորդում է, որ Գանձակի նահանգում և գլխաւորապէս Զանդուկի գաւառում բնակվող վեց հազար մուսուլման ընտանիք դիմել են թիւրքաց կառավարութեան ինտրիգով թող տալ իրանց գաղթելու Թիւրքիստանի կառավարութիւնը համակրութեամբ է վերաբերվել այդ միջոցառութեան և յանձնել է Պետերբուրգի իր դեսպանին՝ այդ մասին բարձրագոյն թղթուղթիւն ստանալու: Արտաքին գործերի մինիստրութիւնը պահանջել է այդ առիթով անհրաժեշտ տեղեկութիւններ Կովկասի կառավարչապետի դիմաւորելու: Թղթուղթիւն ստանալուց յետոյ, գաղթող թուրքերը, հաւանորեն, բնակութիւն կը հաստատեն Փոքր-Ասիայում, գլխաւորապէս Սիվասի վիլայէթում:

Պետերբուրգում փետրվարի 26-ից սկսվել են գիւղատնտեսական խորհրդի նիստերը: Առաջին նիստը բացեց երկրագործութեան մինիստր Ներսիսը, որ յայտնեց ներկայ չորրորդ ժողովի պարապմունքների առարկաները: Խօսելով խորհրդի գործունեութեան օգտակարութեան մասին, մինիստրը յայտնեց, որ խորհրդի առաջին ժողովի մշակած ծրագիրը՝ գիւղատնտեսական ընդհանրութիւնների բացման մասին, արդէն ստացել է բարձրագոյն հաստատութիւն: Այսուհետեւ ամենայն տեղ ուր գիւղատնտեսները ցանկանան ընդգրկվել կապիւլ, պէտք է դիմեն տեղական նահանգապետին, որը իր խնամքով կարող է թղթաւորել ընդհանրութեան բացումը:

Մեզ հաղորդում են, որ Թիֆլիսի առաջնորդը անցած կիրակի նորից ձեռնադրեց մի խումբ քահանաներ, մեծ մասը, ի հարկէ, կաթողիկոսն ուղեւորներ: Նրան շուտով մենք կուհեանք այնքան տոգէտ քահանաներ, որքան տոգէտ ծովափ ունենք...

Կէտերից վերջինի վերաբերմամբ... Դիւթախտաբար, մահը վրա հասաւ այն բողէին, երբ նա, ինչպէս պարզ երեւում էր, պատրաստվում էր հրաժարվել հայ լուսաւորչական եկեղեցու վրա իր ունեցած բազմամեայ ինքնիշխանութիւնից: Նրան վիճակված էր ապրել մինչև այն ատիւն ժելի բողէին, երբ պիտի իրականանար նրա փառաբանական ցանկութիւնը՝ ստանալ Ս. Անդրէաստը, որը, Թագաւորի հրովարտակի հետ ադէն գտնվում էր իշխան Բարեատինսկու ձեռքում, որպէս զի գործը վերջացնելուց յետոյ յանձնէր նրան...

Այսպիսի տխուր անցքից յետոյ, ծագեց էլ աւելի կարեւոր հարց՝ հանգուցեալ Ներսէսի յաջորդ ընտրելու մասին...

Ընդհանրական հակամարտ է, որ ամբողջ հայ լուսաւորչական եկեղեցու գլխի բարձր նշանակութիւնն ի նկատի առնելով, այլ և այն պատճառով, որ կաթողիկոսը ազդում է ամբողջ հայ ազգի վրա, ընտրութիւնները հազիւ թէ կարող կարեւոր է, առանց օտարերկրեայ ինտրիգների որոնք նպատակը ոչինչ կապ չունի եկեղեցու և ժողովրդի հոգևոր բարօրութեան հետ, այլ ծրրտում են միայն վայր ցնել Ռուսաստանի ազդեցութիւնը Արեւելքում: Հասկանալի է, որ պահանջվում էր կենտրոնացնել այս հարցի վրա միմեանից ուղարկութիւնը:

1857 թ. մարտի 29-ին իշխան Բարեատինսկի գրում էր պետական կանցլեր իշխան Գորչաւովին:

«Ինչ վերաբերում է այն բանին, որ թիւրքաց հայերը չափազանց կարեւորութիւն ունեն մեզ համար՝ մեր աղեղնութեանը Արեւելքում պահպանելու տեսակէտից, եւ միանգամայն համախոհ եմ կոմս Կոստելին: Նա էլ նրա պէս «նիթադ»

